

Ömer Seyfeddin'in "Mehdi ve Türbe" Hikâyelerinde Balkanlara Bakış

Muhittin DOĞAN*

Öz

İnsanların tarihte yaşamış toplumlar hakkında birtakım bilgilere sahip olmak istediklerinde tarih biliminin yanında isterlerse birçok farklı alandan bilgi devşirmeleri mümkün olabilir. Edebiyat da toplumların geçmişlerine dönük bilgiler devşirmeye elverişli alanlar arasında düşünölmelidir. Makale, deneme gibi bilgiye; hatıra, günlük, seyahat yazısı gibi gözlem ve izlenime dayalı türler dışında tamamen kurguya dayanan hikâye, roman, tiyatro ve hatta şiir, toplumların tarih içerisinde yaşadıkları serüvenlerine, ticarî, iktisadî faaliyetlerine, gündelik yaşam kültürüne, folkloruna şahitlik edebilir, o toplumla ilgili ciddi veriler, dolaylı bilgiler sunabilir. Osmanlının son dönem yazarlarından olan Ömer Seyfeddin'e de bu amaçla bakıldığı zaman; onun öykülerinden yola çıkarak ülkesinin zor dönemlerinde yüz yüze kaldığı sıkıntılar, açmazlar ve savaşlar hakkında azımsanmayacak bilgilere ulaşmak mümkün olabilir. Ömer Seyfeddin'in önem verdiği konulardan birisi de Balkan coğrafyasında yaşanan sıkıntılar olur ve bu toprakların Osmanlı'nın elinden çıkışını duygusal bir dille anlatır. "Mehdi" ve "Türbe" öyküleri de bu konuları işleyen iki önemli eserdir. Bu öykülerde yazar, imparatorluk topraklarının hem maddî hem de manevî yönden nasıl kaybolup gitmeye başladığını göstermeye çalışır.

Anahtar Kelimeler: Ömer Seyfeddin, hikâye, Balkanlar, Mehdi, Türbe.

* Doç. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Afyon, Türkiye.
Elmek: dogan.muhittin@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3525-5981>.

Geliş Tarihi / Received Date: 11.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.03.2021

DOI: 10.30767/diledeara.858741

An Overview of the Balkans in the Stories of Ömer Seyfeddin's "Mahdi" and "Tomb"

Abstract

In addition to the science of history, other branches of science also undertake functional tasks in learning the past of societies. The contributions of literature to this field are quite high, especially thanks to literary genres such as novels and stories. We can witness the adventures, folklore, and daily lives of a society in history, and obtain important data about that society. When we look at Ömer Seyfeddin, one of the last period writers of the Ottoman Empire, we can find important information about the troubles, dilemmas, and wars his country faced during difficult times in his stories. One of the issues that Ömer Seyfeddin deals with is the troubles experienced in the Balkan geography. He tells the story of losing these lands of the Ottomans in an emotional language. His stories "*Mahdi*" and "*Tomb*" are also two important works that deal with these issues. In these two stories, the author tries to show how the lands of the empire began to disappear, both materially and spiritually.

Keywords: Ömer Seyfeddin. Story, Balkans, Mahdi, Tomb.

Extended Summary

In the nineteenth century, the Balkan geography began to fall out of the Ottoman hands. Serbian revolt (1804) with the effect of nationalism, the Greek revolts that followed (1821), The Ottoman-Russian war (1877-1878), and its consequences cause the demographic structure in this geography to constantly change against Muslims. This change is not only limited to the population but also accelerates the decline of Muslim influence. Ömer Seyfeddin, who tries to analyze the situation of the Ottomans as both a soldier and an intellectual, offers solutions to this situation with his stories, articles, and columns. He never stood away from the act of reading the books which he carried in the ballot boxes he had specially built in the Balkan lands. With his artistic skills, he wrote on some vital topics based on his own observations such as the relations between other nations and the Turks, the rebellions against the Ottoman state and their unacceptable results, changes in demographic structure, etc.

It is unthinkable that the literature is structurally detached from life because every author who creates a work wants his work to meet with the reader. Ömer Seyfeddin, by embodying the process that his country went through in history and the events he witnessed with his works, preserve them in social memory, tries to open a window to those periods, and wants lessons to be taken from them.

This study firstly focuses on how fictional texts mirror the past of societies and to what extent they record their history, daily lives, beliefs, and feelings. Secondly, emotional results caused by the loss of Balkan geography are tried to be revealed by analyzing the two stories of Ömer Seyfeddin, who was an intellectual and an Ottoman officer.

The story of “Mahdi” begins with the narration of the protagonist who gets on the train at the Serres station. There are five Turkish and Muslim people in the second compartment of the train. These people do not even want to speak due to the severe disasters that have happened to their country. They are silent with the guilt of carrying the sins of the land they have lost. Taking advantage

of their silence, the narrator turns his eyes out of the window of the train which is heading towards Thessaloniki. It can be thought that with this movement, the hero will get rid of the gloomy atmosphere and relax a little; but on the outside, over the lands left by Muslims, heavier and colder weather was waiting for him because of the Balkan Wars which coincides with the collapse of the Ottoman Empire. Ruined houses, demolished minarets, and crosses on mosques were the signs of the recent brutalities against Muslims.

The young hero, with the speeches on the train, shows the reader the reasons for Turks to fall into this unacceptable situation and the ways to get rid of it. The writer begins to make his heroes speak by using a wide range of opportunities provided by the fiction to make his ideas more effective. They all have something to say about their despair and hopes.

The main place of the second story "Tomb" is the house of Şefika Molla and the narrative begins with a description of it. This house is a place of peace. The hero has not seen any other place for many years and she hasn't even stepped out of her garden. While she is shaping the home of peace according to her own perception of the world, inevitably, the order of that place which is designed according to the Muslim way of living shapes back the spirit, lifestyle, and actions of Sefika Molla. However, the change in other places in Thessaloniki outside of her house is very severe.

In the narrative, the author tries to convey to the reader the changes in Thessaloniki over a period of half a century with the observations of Şefika Molla. Wherever Şefika Molla looks on the streets, there is a change: "Houses, shops, streets..." The cars that move on their own in the streets cause her further confusion.

The astonishment of the Şefika Molla as an Ottoman woman in this new environment was great. Because her childhood and youth have always been passed in a Muslim atmosphere. She couldn't even imagine that there would be another world. For this reason, her perspective of life and interpretation of it has always been in this way. In addition to this change, the fear of losing her homeland added up some extra negativity in her life and traumatized her. Because for her, the outside world - far from a Muslim life - is the embodiment of all the values that she opposes.

In this story, Ömer Seyfeddin tries to reveal with a little humorous language that Thessaloniki is about to lose its Muslim / Ottoman appearance by observing that there are serious changes in terms of lifestyle and demographic structure, although it has not been left by the Ottomans. He informs the reader in advance that this place can also be detached from the Ottoman administration in time.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sıkıntıları sebebiyle en zor günlerini yaşadığı bir dönemde yazmak zorunda kalan Ömer Seyfeddin, milliyetçi duygularının da etkisi ile kalemini ülkesinin dertlerinden uzak konulara çevirmeyi hiç düşünmez. Tıpkı Mehmet Akif gibi ülkesinin ihtiyaç duyduğu bütün alanlarda eserler veremeyi zor savaş yıllarında bir vazife olarak görür. Yaşadıkları sanatını yönlendirmiş bir sanatçı olarak çocukluk anılarını, askerlik anılarını, çevresindeki gözlemleriy-le elde ettiği verileri eserlerinde işleyerek Osmanlı'nın en sancılı döneminin tarihsel/toplumsal panoramasını sunmaya çalışır. Bundan dolayı eserlerinde, Balkan bozgunu, azınlıkların isyanı, merkezden uzak diyarlarda Müslümanlara yapılan zulümler, memleketin esas sahipleri olan Türklerin yüz yüze kaldığı kabullenmesi zor durumlar, vatan ve millet sevgisi gibi konular okuyucularının yabancı olmadığı hususlardandır. Kalemini milletin yeniden eski güzel günlerine dönmesi için kullanan yazarın eserlerinde bu idealin izlerine rastlanır (Tosun, 2018: 26). Ve o gerektiğinde “bazı hikayelerinde sosyal ve siyasî konulardaki fikirlerini edebî kılıkta vermektten (Polat, 2020: 25)” de uzak kal(a)maz.

On dokuzuncu yüzyılla birlikte Balkan coğrafyası yavaş yavaş Osmanlı'nın elinden çıkmaya başlar, milliyetçi cereyanların etkisi ile başlayan Sırp isyanını (1804), arkasından baş gösteren Yunan isyanları (1821), Osmanlı-Rus savaşı (1877-1878) ve sonuçları bu coğrafyadaki demografik yapının Müslümanlar aleyhine sürekli değişmesine sebep olur (Karpaz 1992: 30). Bu değişim sadece nüfusla sınırlı kalmayarak Müslümanlığa ait eserlerin azalmasına da hız kazandırır. Hem asker hem de bir aydın olarak Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu tahlil etmeye çalışan Ömer Seyfeddin hikayeleri, makaleleri ve köşe yazıları ile çözüm önerileri getirir (Koçak, 2015: 639). Bir Osmanlı subayı olarak bulunduğu Balkan topraklarında özel olarak yaptırdığı sandıklarında taşıdığı kitapları sayesinde okuma eyleminden hiç uzak kalmazken (Alangu 1968: 115-116); bir taraftan da gözlemlerini, diğer milletlerle Türkler arasındaki ilişkileri, Osmanlı devletine karşı girişilen isyanları, bunların kabul edilemez sonuçlarını, demogra-

fik yapıdaki ve görünümdeki değişimleri, sanatının gücü ile görünür kılmaya çalışır. Karpat'a göre Ömer Seyfeddin: "*Türkiye'nin Anton Çehov'uydu. Bir yandan içerde yaşanan değişim sebebiyle alt üst olmakta olan, bir yandan da dış güçler tarafından yok edilme tehdidine maruz kalan bir toplumda endişe içinde bir yazar olarak yaşadı ve gerek kendisinin gerek çağdaşlarının duygularını gayet iyi ifade etti, Çağdaş toplumun ve etrafındaki insanların kusurlarını eleştirmek için hiciv ve mizahtan yararlandı.*" (Karpat, 2019: 216).

Bu çalışmada; öncelikle kurmaca metinlerin toplumların, geçmişlerine, tarihlerine, yaşayışlarına, inanışlarına nasıl ayna tuttuğuna ve duygularına nasıl tercüman olduğuna dikkat çekilecek ve bunların ne kadarını yansıtabildikleri üzerinde durulacak; ikinci olarak da kaybedilen Balkan coğrafyasının -Osmanlı subayı olmasının yanında bir entelektüel de olan- Ömer Seyfeddin'de uyandırdığı duygular, iki öyküsünden yola çıkılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Edebiyat-Toplum İlişkisi

Hikâye türünde ortaya konan hayatlar kurgusaldır, hayalîdir ve toplumdaki var olan hayatları bozarak, değiştirerek, dönüştürerek onu yeniden kurgulayarak ortaya çıkar, bu özellikleri üzerinde taşımaya rağmen yine de onun toplumsallıktan, gerçeklikten uzak olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü kurgunun beslendiği yer hayatın kendisidir, edebiyatçı hayalleri ile hayatın gerçeklerini bir potada birleştirerek oradan yeni bir hayat çıkarmayı ve insanların yaşamlarına ışık tutmayı amaçlar. Edebî anlatı, kurgu olmasına rağmen insana/hayata ait gerçekleri -sevinçleri, heyecanları, acıları, aşkları- içerisine alarak yazarın zihin dünyasından çıkar ve diğer insanları etkisi altına alır, böylece kurgusal gerçeklikle olgusal gerçekliğin buluşma zeminini oluşturarak iki farklı dünyanın birbirlerine yaklaşarak anlaşılmasına zemin hazırlar. Üretilen her eser, Karpat'ın da belirttiği gibi¹ bir yönü ile mutlaka yazarın içinde yetiştiği toplumdan izler taşır, o toplumla ilgili bazı önemli verileri anlatıcısı ne kadar saklamaya çalışsa da sayfalarının, cümlelerinin, satırlarının arasında barındırır. İşte edebî metnin bilgiye dönük yönleri de satır aralarından devşirilecek bu tür bilgilerdir.

¹ "*Ortadoğu'nun modern edebiyatını oluşturan hikâye, roman, şiir ve son zamanlarda tiyatro genel olarak toplumda meydana gelen sosyal ve siyasal dönüşümlerin oldukça sadık birer aynasıdır.*" (Karpat, Kemal, H.(2019) "*Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*", (Timaş Yayınları, İstanbul, s. 205)

Yukarıda zikredilen hususlar ve benzeri durumlar için birçok kuramcı, edebiyatın hayatla bağıntılı olduğunu vurgulayarak, onun sadece dil oyunlarına ve kelimelere dayanan bir sanat dalı olmadığını, arkasını dayadığı toplumsal bir hayat, bir yaşanmışlık olduğunu özellikle belirtir (Alver, 2018: 277-278). Dayandığı temel kaynak insan ve onun yaşamı olan ve o yaşamı dil aracılığı ile topluma vermeye çalışan edebiyat, okura ve onlar üzerinden diğer insanlara, hayatın farklı yönlerinin de olduğunu gösterir. Edebiyatın/sanatın bu yönü sayesinde insan, yaşadığı tekdüze, dar çerçeveli hayatının sınırlarını genişletme; hatta o sınırlardan kurtulma fırsatı yakalayıp yeni yaşama biçimlerine, bakış açılarına, farklı hadiselerle şahit olur. Okuma süreçleri neticesinde okur, kurmacadan birtakım bilgi ve tecrübeler devşirir, farklı ufuklar bakış açıları kazanır. Nihayet bu bilgilenme, fikir sahibi olma sadece yaşadığı dönemle sınırlı kalmayarak geçmiş kültürler, farklı coğrafyalar, muhtelif insan toplumları ile ilgili önemli verileri de -edebî eserin tarihsel bir vesika olmadığından aklından çıkarmayarak- elde etmeye kadar uzanır. Hem dünyayı algılamada hem de geçmişi anlama ve izah etmede yararlandığımız kurmacanın insan üzerindeki etkileyici büyümesi de bu yüzden fazla olur (Eco, 2017: 169).

Toplum bilimciler, tarihî, sosyolojik ve psikolojik inceleme/araştırmada bulamadığı çeşitli toplumsal verilere, edebî eserler aracılığıyla ulaşmaya çalışır. Çünkü birçok bilim dalının ihmal ettiği insana dair önemli veriler, çoğu zaman hayatın içerisinde yaşayarak eserlerini oluşturan yazarların anlatılarında, kendilerine geniş yaşam alanları bulur. Bu bilgiler sayesinde bizden önce yaşayan insanların gündelik hayatları, giyinişleri, eğlenceleri, duyuş ve düşünceleri gün yüzüne çıkar, böylece diğer bilimlerin ihmal ettiği hayata dair boşluklar yazarların kurgularıyla doldurulmuş olur. Okuma edimi ile okur, kurmaca metinlerin kendine özgü anlatım teknikleri ve çağlara göre eskimeyecek genel geçerliliği olan etkileyici, hayalî anlatıları sayesinde, içinde yaşadığı toplumun gündelik uğraşlarından bir anlığına kurtularak, hayata sorular üzerinden geniş açılardan bakarak onu, yeniden daha sağlıklı yorumlama gücünü de kazanmış olur (Felsiki, 2019:106).

İnsanı diğer varlıklardan ayıran önemli yönlerinden birisi de çevresinde şahit olduğu, gözlemediği olayları, kavramları bir başkasına anlatma ihtiyacı duymasıdır. Sanatçı, etrafında olanları, içerisinde biriktirdiği duyguları, ona rahatsızlık veren uygulamaları, toplumun veya yöneticilerin -kendine göre- olum-

lu/olumsuz bulduğu yönlerini ortaya çıkarmak, dünyaya duyurmak arzusu içerisinde olabilir. Bu anlatma ihtiyacı sayesinde nesillerin özel bilgileri çağdan çağa aktararak canlılığını korur. Sembolik olarak başka varlıkları veya kavramaları da anlatsa hikâyenin ana hedefi, muhatabı, insan ve onun yaşantısıdır. Yaşanılan hayat da bir olaylar zincirinden oluştuğu için adeta hikâyeler, hayatın bir belleği olarak insanların uzak veya yakın geçmişleri ile bağlarını kurmalarını sağlar, onları ortak paydalarda buluşturarak millî birliklerine güçlü harçlar taşımış olur. Bu yolla geçmiş, artısı ve eksisi ile bir sorgu süzgecinden geçirilerek ortak hafızalar oluşturulurken geleceğin de daha sağlam yapılandırılması amaçlanır.

Hiçbir edebiyatçı, anlattıklarının sadece hayatı yansıtmasıyla yetinmek istemez, bunun yanında anlattıklarının hayata dokunmadan, bir iz bırakmadan yok olup kaybolmasını arzu etmez. Bunun sonucu olarak da özellikle öykü ve romanlarda okuyucunun örnek alacağı, yaşamından etkileneceği kahramanlar yaratılarak hayatın akışında söz sahibi olunmaya çalışılır. Sanatçı, sadece topluma ait bilgiler vermekle kalmayarak açık ve kapalı bir şekilde topluma mesajlar vermek, onları metninde bıraktığı boşluklar üzerinde düşündürmek ve belli yönlere çekmek için de gayret gösterir:

"...Ancak şimdi, her kurmaca anlatının zorunlu olarak kaçınılmaz olarak hızlı olduğunu söylemek istiyorum; çünkü anlatı, olayları ve kişileri ile bir dünya kurarken bu dünyayla ilgili her şeyi söylemez. Belli şeylere değinir ve kalanı için okurdan bir dizi boş alanı doldurarak iş birliği yapmasını ister. Kaldı ki, daha önce yazmış olduğum gibi, her metin, okurdan onun işine katılmasını isteyen tembel bir araçtır. Bir metin, alıcının anlaması gereken her şeyi söylese mahvolduk..." (Eco, 2017: 13-14).

Edebiyatın yapısal olarak da hayattan kopuk olması düşünülemez; çünkü eserini oluşturan her yazar, onun okuyucuyla buluşmasını ister -her ne kadar bazı yazarlar kendim için yazıyorum iddiasında bulunsa bile bu, bir söz oyunundan başka bir şey olarak görülmemektedir- hem de ne kadar çok okuyucu ile buluşursa o kadar memnun olur. Böylece yapı olarak edebî eserin toplumsallıktan uzak olmasının imkânsız olduğu da gözlemlenmiş olur.

Ömer Seyfeddin de şüphesiz edebî eserlerin bu yönlerini göz önünde bulundurarak ülkesinin tarih içerisinde yaşadığı süreçleri ve kendisinin şahit olduğu

olayları kalemi ile somutlaştırarak onlardan ders alınmasını, onların toplumsal belleğimize uzak kalmamasını ister ve eserleri ile o dönemlere açılan aydınlık birer pencere olmaya çalışır.

Mehdi

Osmanlı'nın güç kaybetmesine paralel olarak Balkanlardaki toprak kayıpları ve huzursuzluklar da artmaya başlar. Osmanlı'ya karşı açılan her savaşta biraz daha gücünü ve toprağını Balkan milletleri arttırırken; Osmanlı eserlerinin ve Müslüman tebaanın o topraklarda tutunması da zorlaşır. Balkanlardan Osmanlı payitahtına ve daha içerilerde yaşayan Müslüman halka, duymak istemeyecekleri haberler sürekli gelmeye başlar. O dönemin aydınlarını bu coğrafyaları kaybetmekle yüz yüze kalmanın korkusu sarar. Bu huzursuzluk dönemlerinde Ömer Seyfeddin, kendisini derinden etkileyen olaylara kayıtsız kalmaz ve hep bir umut ışığı içerisinde kurtuluş yollarını göstermeye; biraz da duygusal bir dille çağına tanıklık etmeye çalışır (Alangu 1968: 117). Yazarın “*Mehdi*” hikâyesi bu atmosfer içerisinde yazılır.

Hikâye, Serez istasyonunda trene binen başkahramanın anlatımı ile başlar, trende ikinci mevki kompartımanında Türk ve Müslüman olan beş kişi vardır. “*Ne tuhaf, fakat ne acıklı bir tesadüftü!*” (s. 107) cümlesi ile anlatının başlaması, okuyucuda pek de huzurlu içeriğı olacak bir kurmaca ile karşı karşıya olmadığı kanısını uyandırır ve hemen öykünün ilerleyen cümlelerinde bu acıların neler olduğı sıralanmaya başlanır. Dış mekanla iç mekânı bir ara mekân olan trenin penceresi ayırmasına rağmen iki mekân arasında, anlatıcıda uyandırdığı duygular açısından hiçbir fark yok gibidir. Ülkelerinin başına gelen ağır felaketlerden dolayı konuşmayı bile istemeyen bu kişiler; biraz da sahip olamayarak ellerinden çıkmasına sebep oldukları topraklarının günahını üzerlerinde taşımanın suçluluğı ile sessizdir. Onların sessizliğinden istifade eden kahraman anlatıcı, Selanik'e doğru giden trenin penceresinden gözlerini dışarıya çevirir, bu hareketi ile içerisinde kasvetli havasından kurtulup kahramanın biraz da olsa gözlerinin önünden akacak geniş Balkan manzarası ile rahatlayacağı düşünülebilir; ama dışarıda içerisinden daha ağır ve soğuk bir ortam onu beklemektedir; çünkü Osmanlı'nın çöküşüne denk

2 Çalışmada eserin 1962 yılındaki Rafet Zaimler Yayınevi tarafından yayımlanan baskısı kullanılmıştır.

gelen Balkan harplerinin neticesinde Müslümanların ellerinden çıkan topraklarda karga sürüleri dolaşmaktadır. Harabeye dönmüş evler, minareleri yıkılmış camilerin üzerinde görülen haçlar, yakın zamanda Müslümanlara yapılan vahşetin şahitleridir. Müslümanlardan boşalan yerlere de yeni Rum aileleri yerleştirilir ve yüz yıllardır Türklerin ibadethaneleri olan camilerin, mescitlerin üzerinde çanlar çalacak, kubbelerin yabancısı sesler semayı dolduracak, buraların gerçek sahipleri kendi topraklarında köksüzleştirilerek bir ötekiye dönüştürüleceklerdir. Bundan dolayı trenin sürekli hareket halinde olmasının sağladığı avantajla daha geniş bir şekilde gözlemlenen dış mekân, kahramanın ona baktığı zaman huzur bulabildiği, içinin ferahladığı bir zemin olmaktan çıkarak kaybedilen toprakların hüznü ile algısal olarak insana kasvet veren dar bir mekâna evrilir:

“*Mekânın* görelî varlığı, insanın onunla ilişkisini ve ona karşı tavrını, mesafesini daha çok ön plana çıkarır. Burada kapalı ve dar sözcüklerinden fiziksel anlamda kapalı ev, apartman, hastane, köşk vs. anlaşılmalıdır. Bu tarz bir tanımlamanın yüzeysel ve karakter bağlantılı olmadığını öncelikle söylemek gerekir. Zira algısal mekân anlayışında; fiziksel boyutlar değil, anlatı karakterinin o andaki ruhsal durumu, bağlamı ve mekânı nasıl algıladığı asıl belirleyici unsurdur.” (Korkmaz, 2015: 83)

Öz vatanından kanlı olaylar sonucu atılan insanların ve vatan toprağından zorla koparılan “altın sahralar”ın acısını hatırlatan dış mekândan kurtulmak amacı ile gözlerini tekrar iç mekâna çeviren anlatıcı, karşısındaki diğer insanların da kendisi gibi acı olayları hatırlamamak için dışarıya bakmak yerine gözlerini önlerine diktiklerine şahit olur.

Ülkesinin gidişatından mutlu olmayan yazar, dış ve iç tasvirlerle asıl anlatmak istediği, dertli olduğu konuya, öykünün ilerleyen sayfalarında okuyucusunu hazırlamaya çalışır. Bütün öykülerinde bir tezi olan, mesaj verme endişesi taşıyan Ömer Seyfeddin, öyküdeki kahramanları konuşturarak bu kötü gidişatın sebeplerini ve çözümlerini ortaya koymayı amaçlar.

Trende sürdürülen konuşmalar sayesinde, Türklüğün insanın içerisine bir kasvet gibi oturan kabul edilemez durumlara düşmesinin sebeplerini ve bu durumdan kurtulmanın yollarını okuyucuya gösterecek olan genç kahraman (yazar), fikirlerinin daha etkili olabilmesi için kurmacanın ona verdiği imkanları ge-

niş şekliyle kullanarak kahramanlarını konuştırmaya başlar, orada bulunanların hepsinin yüz yüze kaldıkları “kabul edilemez durum”la ilgili söyleyecek sözleri -umutları/umutsuzlukları-vardır.

Yazar, sözü önce “*şişman, yeni seyahat elbiselerini giymiş, siyah ve alafranga sakallı beyefendi*”ye verir. Onun anlatımından kompartımda oturanlar, sadece Türklerin değil; bütün dünya Müslümanlarının içine düştükleri acınası durumun genel bir panoramasına şahit olur. Ona göre İslam dünyası hurafelelerin, bağnazlığın içerisinde, terakkiden ve kendilerini yenilemeden uzak, yok olup gitmektedir. Bunların karşısında hür/medeni Hıristiyan dünyası vardır ve sürekli adaleti ile gelişmektedir. Bunun doğal sonucu olarak dünyadaki bütün Müslüman ülkeleri de yönetimleri altına alarak sömürmektedir. Sadece Türkiye’nin göreceli bir bağımsızlığı vardır ama o da yok olup gitmekte olan diğer İslam ülkelerinin hatalarını devam ettirmekte ısrarlıdır. Bu şartlar içerisinde onların Balkan topraklarını geri almaları şöyle dursun, kendi bağımsızlıklarını bile korumaları zor gözükmektedir; hatta İstanbul’un bile Hıristiyan dünyasının eline geçmesine sadece seyirci kalmaktan başka yapabilecekleri bir şeyin olmadığı çok aşıkardır:

“... *Yalnız bizim Türkiyenin yalancıkıtan bir istiklali var. Ama ne istiklal!... Gümrüklerine on para zam edemez. Düşmanlarıyla rahat bir muahede yapamaz. Payitahttaki hıristiyan mekteplerinin içine giremez. Hasılı İslam tarihinde okuduğumuz yüz şu kadar İslam hükümetinin mahvına sebep olan amiller, hala Türkiye’de duruyor. Aynı kanunlar, aynı şeylere tesir edince neticeleri de aynı olur. O halde Türkiyenin de diğer Müslüman hükümetleri gibi mahvolacağı, tarihten namı silineceği ve biz Türkler de bütün Müslümanlar gibi yakında İstanbulu alacak olan hıristiyan efendilerimize sadakatle dua ederek hayatımızı diğer din daşlarımız gibi miskin miskin taassup, cehalet ve rezalet içinde geçireceğimiz muhakkak...*” (s. 110)

Türklerin geleceği ile ilgili olumsuz cümlelerle trendeki sohbet devam ederken hikayesinde, özgüvenini kaybetmiş bir milletin okuyucularına çıkış/kurtuluş yollarını göstermeyi adeta kendisine görev bilen yazar, vagonun bir köşesinde “*beyaz ve büyük sarıklı, beyaz ve büyük sakallı ihtiyar ve sakin hoca efendi*”yi kafasında geliştirdiği bütün düşünceleri söyletebilmek için kurmacaya dahil etmiş gibidir. Bu hoca efendi, kendisinden umulmayacak bir şekilde hu-

rafelerden uzak, akıl ve mantık çerçevesi içerisinde Müslüman dünyanın dâçar olduğu durumun panoramasını çizerek çözüm yollarını göstermeye başlar. Ona göre: "İslam dünyasının şu anki durumu içler acısıdır ve her bir İslam ülkesi, Hristiyan ülkelerin ellerinde/idaresinde adeta esir hayatı yaşamaktadır ama bu durum sonsuza kadar sürüp gidemeyecektir. İçler acısı bir durumda Yirminci yüzyıla giren İslam ülkeleri, tembel tembel bir kurtarıcı beklemek yerine; her ülke gayretleriyle kendi kurtarıcılarını içlerinden çıkararak kendilerini esir etmeye çalışan Avrupa ülkelerinin onlara layık gördüğü esaret hayatından kurtulacaklar, sonra da bununla yetinmeyerek "İttihad-ı İslam" mefkûresini gerçekleştirecekler, böylece Avrupa ülkeleri zayıf ve yalnız görerek hiçbir İslam ülkesine saldıramayacaktır. Bu süreçte Türklere daha büyük görevler düşecek, onlar sadece kendi zincirlerini kırmakla yetinmeyecekler, bunun yanında diğer İslam ülkelerinin özgürlük yolunda verdikleri mücadelelerine de yardımcı/kurtarıcı olacaklardır." Ortaya konulan bu fikirlerin anlatı gereği "*beyaz sarıklı ve beyaz sakallı sakin hoca efendi*"ye söylettirildiği görülür fakat bunların Ömer Seyfeddin'in düşünceleri olduğu çok açıktır. Çünkü onun ana hedeflerinin başında; "dağılan imparatorluğu yeniden eski büyük gücüne kavuşturabilmek ve bu güce kavuşabilmenin yollarını gösterebilmek" vardır³.

Bu tür yolculuk üzerine kurulmuş anlatılarda yazarın vermek istediği mesajın gelişimine paralel bir şekilde yolculuk da şekillenir. Asıl söylenmek istenilen söylenmiş, çözüm yolları da gösterilmiş olduğu için hem yolculuğun hem de öykünün sonuna yaklaşılmış olması gerekir (Kolcu 2017: 72); ama yazar, içinde bulunan durumun vahametinin, ciddiyetinin boyutlarının ne denli büyük olduğunu gösterebilmek için anlatısının sonuna yeni bir olay ekler. Kaybedilen toprakların yeni sahiplerinden bir Rum, buldukları vagona girer, Türklere hakaretler savurarak hiç de kibar sayılmayacak bir şekilde birkaç kişilik yeri birden işgal ederek yayılır; çünkü mekânın sahipleri olarak üstünlüklerini göstermek ister ve bir zamanlar buranın hâkimi olan Türklere aşağı konumda bir ötekidir artık. Bu "içler acısı" durumun kasvetinden, iç mekânın sıkıcılığandan kısa süreli de olsa

3 "Dönemin bütün yazarları (edebiyatçılar kadar fikir adamları da) gibi Ömer Seyfeddin de dağılan imparatorlukta henüz olmayan bir "ulus"un olması ihtiyacını duyuyor ve buna bir "öz" arıyordu. Öte yandan bu "öz" ezelden beri var olmuş olması gereken bir özdü. Ömer Seyfeddin bu "öz"ü "Türk kanı"nda buldu. Hikâyelerinde bu çok zaman kendiliğinden ama örtük- biçimde bulunan, kimi zaman da dolaysız ve açık biçimde söylenen ilkedir. (Murat Belge, *Edebiyat Üzerine* YKY, İstanbul 1994, s. 247).

kurtulmak isteyen anlatıcı/ana karakter, gözünü akıp giden trenin penceresinden dışarıya yeniden çevirir, orada onu bekleyen manzara da içerisinden pek farklı olmayan -Türklerin terk ederken geride bıraktıkları yıkık dökük hale gelmiş- “mahzun” binalardır:

“...Tren seyrek ve fasıllı ağaçların arasından geçiyordu. Ve Türklere kalma sarı badanalı eski karakollar, bu yollardan kaçarken mahvolmuş gafil bir milletin dinsiz ve yıkık mabetleri gibi, ikişer, üçer kilometre ara ile sıralanmış hala duruyordu” (s. 114)

Yolculuk, gelen Rum’un Türklere hakaretleri ile devam eder. Öykü, Türklüğü içerisinde bulunduğu durumdan kurtaracak önderin bir an evvel gelmesi umuduyla sonlanırken anlatıcının gözleri az önce onlara İslam milletlerinin kurtuluşunun nasıl olacağını anlatan beyaz sarıklı ve beyaz sakallı hoca efendinin nurlu başına dalar, o nurlu başa vurgu yapar. Böylece yazarın okuyucusundan: “Yeniden dirilişe, kurtuluşa yol almak için hazırlanırken manevi değerlerimizden uzaklaşmayalım ve gücümüzün temellerinde bu değerler olsun.” düşüncesini akıllarının bir köşesinden hiç çıkarmamaları gerektiğini istediği düşünülebilir:

“... Ve benim gözlerim, hep o beyaz bir felah ve ümit fecrinin uzak bir aksi gibi parlayan beyaz sarığa, ihtiyar hocanın uyanık bir dalgınlıkla sallanan büyük ve nurlu başına dalyordu” (s.115)

Türbe

Mekanların masum olmadığı, kişiliklerin oluşumunda olumlu veya olumsuz etkilerinin olduğu, sadece anıları değil insanın davranışlarını da şekillendirdiği bilinen bir olgudur⁴, özellikle içerisinde yaşadığı evi, onu sarıp sarmalar, her türlü etkenlerden korur ve kendisini güvende hissetmesini sağlamanın yanında iç dünyanın şekillenmesine, duygularının gelişmesine de katkılar sağlar (Bachelard 1996: 34-35). İnsan ilişkilerinin boşlukta olamayacağı için yazarlar anlatılarının gerçekleşeceği bir mekân inşa ederler. İncelenen hikâyenin⁵ ana mekânı Şefika Molla’nın evidir ve oranın tasviri ile başlanır anlatıya. Bu ev kahramanın uzun yıllar başka bir yeri görmediği, bahçesinden burnunu dışarı dahi çıkartmadığı

4 Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Semiramis Yağcıoğlu (2017) “Roman Kahramanı ve Öznellik: Söylem İdeoloji ve Coğrafya” (Komşu Yayınları, İstanbul, s. 247-255).

5 Çalışmada eserin 1962 yılındaki Rafet Zaimler Yayınevi tarafından yayımlanan baskısı kullanılmıştır.

huzur yuvasıdır. Huzur yuvasını kendi dünya algısına göre şekillendirirken kaçınılmaz olarak oranın Müslümanca düzeni de Şefika Molla'nın ruhunu, yaşam biçimini ve eylemlerini şekillendirir, var olmasını sağlayan temel unsurlardan olur. O, yazın sıcak gününde dut ağacının gölgesinde, şiltesinin üzerinde kedisi, can yoldaşı, hizmetçisi Rüküş Kadın ve sessiz dünyasında, manevi gücü sayesinde iyileştirmeye çalıştığı hastaları ile yaşayıp gitmektedir. Dışardan görenlerin çok zengin zannettiği bu evin sakinlerinin insanların her türlü dertlerine derman bulmaya çalışmaktan başka işleri de yoktur.

İbadetlerle sakince yaşanan günlerden bir gün, farklı bir telaş esmeye başlar. Otuz yıldır bahçesinden dışarıya adımını atmayan Şefika Molla, ölüm döşeninde ondan helallik isteyen eski bir dostu için dışarı çıkacaktır; ama gideceği yer de Selanik'in bir başından diğer başı olduğu için telaşlıdır. Oraların Müslümanlıktan çıkmış gavur memleketleri olduğunu ve oralarda yaşayan Müslümanların da giderek gavurlara benzemeye başladıklarını hep duymaktadır. Onun için "...otuz senedir sabrederek inip ayağımı, gözünü, gönülünü kirletmediği bu pis günah kuyusuna" (s. 179) düşecek olmanın endişesi kaplar için, bir de o yerlerde çocukluğundan kalma hoş olmayan anısının olması tedirginliğini daha da artırır.

Gidilen yerin Selanik'in, Şefika Molla'nın evinin bulunduğu mahalleden, başka bir mahallesi olmasına rağmen sanki farklı bir ülkeye gidilecekmiş gibi "telaş içerisinde olunması, abdestin tazelenmesi, giysilerin değiştirilmesi, dualarla hazırlıkların yapılması" okuyucuda gidilecek yerle ilgili merakı artırır, zaten yazarın da böyle bir duygunun uyanmasını istediği aşıkardır.

Anlatıda yazar, yarım asırlık bir süreçte Selanik'te ortaya çıkan değişimleri Şefika Molla'nın gözlemleri ile okuyucuya vermeye çalışır. Şefika Molla, şaşkınlık içerisinde yoluna devam eder. Gözünü çevirdiği her yerde bir değişim vardır: "evler, dükkanlar, sokaklar..." sokaklarda kendi başlarına hareket eden arabalar şaşkınlığın daha da artmasının sebeplerinden olur:

"...Hele tramvaylar,, Aman yarabbi!... Bunlar nasıl şeylerdi? Birtakım arabalar; atlar; atsız, öküzsüz, canlı gibi kendi kendilerine koşup gidiyorlardı..." (s. 181).

Değişim ve nüfus artışı o kadar fazla ki şehrin bu yörelerinde, hikâyenin ana kahramanının çocukluğundan bildiği eski mezarlıkların yerlerinde şimdi "ga-

vurlar” yaşantıları ile hüküm sürmektedir. Bu kargaşanın içerisinde, onları rahatlatan Şey ise karşılarına çıkan küçük bir mescit veya türbe görünümlü bina olur. Türbe olduğuna kanaat getirdikleri bu güzel yapının içerisine girerek dışarisinin karmaşasından kurtulabilmek, biraz soluklanıp rahatlamak arzusu ile ona yönelirler. Önünden geçen “atsız, öküzsüz Őeytan arabalarının ve açık saçık karıların ve sayısız gavurlukların” ortasında kaldığına inandıkları türbeye üzülererek yaklaşırlar, yalnız burasının da çok geçmeden Müslüman mezarlılarının üzerine yapılan bir tuvalet olduğunu öğrenirler. Bu Şaşkınlık içerisinde etraflarına bakındıkları zaman, buraların artık Müslümanlıktan çıktığını, etraflarında Müslüman görünümlü insanların bile kalmadığını, ecnebi görünümlü insanların Şehrin bu taraflarını doldurduğunu görürler:

“...Yine etrafına bakındı. Hiç Müslüman yoktu. Ne bir sarıklı, ne bir cüb-beli, ne bir abanili adam görülyordu. Őapkahlar, fesli, frenk gömleklili herifler hızlı hızlı geçiyorlardı. Bir takım an sesleri işitti....” (s. 184).

Yüz yüze kaldığı yeni ortam karşısında Őaşkınlıđı çok büyüktür Osmanlı kadını; çünkü onun çocukluk ve geenlik yılları hep Müslümanca yaşanılan bir hayatın (anayurdun) merkezinde geçmiştir, başka bir dünyanın olabileceğini tahayyül bile edememiştir. Bundan dolayı da hayata bakışı, onu yorumlayışı hep bu minval üzere olması kaçınılmaz olmuştur. Karşılaştığı dış dünyanın onun karşı çıktığı bütün değerlerin beden bulmuş hali olmasının verdiği endişeye, manevî ortamını (anayurdunu) kaybetme korkusu da eklenerek onda derin bir sarsıntıya dönüşür.

Bir ülkenin tarihî seyrini, zaman içerisinde yaşamış olduğu değerimin/ gelişimin izini mekân üzerinden izleyebilmek mümkündür ((Akdeniz, 2019: 12) Ömer Seyfeddin kahramanlarının gözünden -Osmanlı'nın en güzel Őehirlerinden olan Selanik bağlamında- Balkan coğrafyasında gözlemlediği değerimlere dikkat çekmeye çalışır. Bunu da Selanik'in iki farklı semtini ele alarak somutlaştırır. Biri Şefika Molla'nın evi ve bulunduğu semttir, burası Osmanlı'nın henüz çekilmediği, Müslümanca bir hayatın yaşandığı yerdir. Özellikle Şefika Molla'nın bahçesi/evinin içi onun Müslümanca hayatına devam edip huzur bulduğu yer, görüntü olarak kapalı bir mekân iken; algısal bakımdan geşiş bir mekâna dönüşür. Diğer taraftan Şehrin dış mekânı ise onu hayretler içerisinde bırakan, sıkıntıdan sıkıntıya

sokan, gördüğü her şeyin üzerine üzerine geldiğini hissederek fenalıklar geçirmesine sebep olan, onda kuşatılmışlık ve sıkıştırılmışlık hissi uyandıran bir yer olur, insana ferahlık verecek geniş mekânlıktan çıkarak algısal mekâna dönüşerek darlaşır ve okuyucu, mekândan ziyade ortaya çıkan duruma daha fazla dikkat kesilmek zorunda kalır.⁶

Bu öyküsünde Ömer Seyfeddin, yönetim bakımından henüz Osmanlı'nın elinden çıkmamış olmasına rağmen yaşantı ve demografik yapı yönünden ciddi bir değişimin içerisinde olduğunu gözlemlediği Selanik'in Müslüman/Osmanlı görünümünü kaybetmek üzere olduğunu biraz da mizahî bir dille ortaya koymaya çalışır. Bu gidişle burasının da zaman içerisinde diğer Balkan toprakları gibi ülkesinin elinden kaybolup gitmekle yüz yüze kalacağını önceden haber verme endişesi içerisinde.

Sonuç

Osmanlı devletinin en sancılı dönemlerinin tanıklarından olan yazar, ülkesinin içinde bulunduğu sıkıntılara kayıtsız kalmak yerine, dönemindeki diğer çoğu aydın -Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Mehmet Akif- gibi ihtiyaç gördüğü her alanda, kalemini ülkesinin hizmetine vermeyi vazife bilir. Bu uğurda ortaya koyduğu eserleri ve fikirleri, günümüzde hâlâ güncelliğini/geçerliliğini koruyabilmektedir. Rumeli'de yaşadığı yılların, Ömer Seyfeddin'in düşünce dünyasının gelişip şekillenmesine etkileri büyük olur. Özellikle Selanik'in kültürel ortamı ve karmaşık yapısı, ona düşüncelerini sorgulama ve yeni aşamalar kazanma şansını vererek sanatının konusunda geniş açılımlar sağlar. Camileri, minareleri, verimli toprakları, kutsal yerleri ve Müslümanca yaşama ait yapıları ile Osmanlıdan koparılan Balkan topraklarının onun dünyasında uyandırdığı etkileri birçok eserinde dile getiren Ömer Seyfeddin, bu çalışmada incelenen iki öyküsüne mekân olarak o coğrafyaları alır. Trenin penceresinden önünde uzayıp giden geniş manzaraları seyreden hikâye kahramanının gözünden maddi olarak elden çıkmakta olan

6 "Mekânın darlaşması, psikolojik açıdan çıkmazda olan karakterin, üzerine dünyanın yürüdüğünü hissetmesidir. Anlatı kişinin kendini kuşatılmış, sıkıştırılmış bulduğu her durumda; mekân darlaşır. Böylesi hallerde yer, adeta karakterin ayakları altından kaçıyor gibidir. Mekânda görülen; bir kum saati gibi bu içe akış, kişiyi zamanla yüzleştirir. Labirent izlekli anlatılardaki psikolojik derinlik ve çatışma, öğretici nitelikteki bu iç akıştan beslenir. Bunun için anlatıcı betimleme ile zaman akışını parçalar. Böylece dikkatler, olaydan karaktere çevrilir. Anlatı pakıtı, bütünsel bir anlama yönelirken, okuyucunun dikkati eylemden duruma kayar" (Ramazan Korkmaz, *Yazınsal Okumalar*, Kesit Yayınları, İst. 2015, s. 87).

---

memleket topraklarının acısını; Şefika Molla'nın evi üzerinden dış dünyadaki değişimlere vurgu yaparak -inançlı bir kadının gözünden- manevî olarak kaybolup giden toprakların hüznünü ortaya koymaya çalışır. Böylece basit insanların ve sıradan günlük olayların üzerinden sade bir dille ele aldığı hikayesinde, diğer birçok anlatılarında olduğu gibi mevcut durumla olması gereken durum arasındaki katlanılması zor tezadı ortaya çıkarır.

Kaynakça

- Akdeniz, Safiye (2019), *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Mekân*, Kriter Yayınevi, İstanbul,
- Alangu, Tahir (1968), *Ömer Seyfettin, Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul.
- Alver, Köksal(ed.) (2018), *Edebiyat Sosyolojisi*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Bachelard, Gaston (1996), *Mekânın Poetikasi* (çev. Aykut Derman), Kesit Yayınları, İstanbul.
- Belge, Murat (1994), *Edebiyat Üzerine Yazılar*, YKY, İstanbul
- Eco, Umberto (2017), *Anlatı Ormanında Altı Gezinti*, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Felski, Rita (2019), *Edebiyat Ne İşe Yarar ?*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal, H. (1992) "Balkanlar", *DİA*, C. 5, s. 25-32.
- Karpat, Kemal, H. (2019), *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Ahmet (2015), "Savaşın Gölgesinde Yazılan Hikâyeler: Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Savaşın Yansımaları," *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Bahar 2015, Sayı: 18, s. 637-656.
- Kolcu, A. İhsan (2017), *Cumhuriyet Edebiyatı 2*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum.
- Korkmaz, Ramazan (2015), *Yazınsal Okumalar*, Kesit Yayınları, İstanbul,
- Polat, Nazım Hikmet (2020), *Ömer Seyfettin, Bütün Hikâyeleri*, YKY, İstanbul.
- Tosun, Necip (2018), *Öykümüzün Kırk Kapısı*, Dedalus Kitap, İstanbul.
- Yağcıoğlu, Semiramis (2017), *Roman Kahramanı ve Öznellik: Söylem İdeoloji ve Coğrafya*, Komşu Yayınları, İstanbul.